
Anna Kolláth
Oddelek za madžarski jezik in književnost
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

UDK 811.511.141(497.4 Prekmurje)
1.01

Tamás Kruzsliz
Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Péter Gaál
Oddelek za madžarski jezik in književnost
Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

TRENTNI TRENDI PRI OPISOVANJU RAZLIČIC MADŽARSKEGA JEZIKA V PREKMURJU

Cilj pričujoče razprave je predstavitev aktualnih procesov in teženj pri opisovanju madžarskega jezika z nekaterih pomembnih vidikov. Predstavitev temelji na raziskavah Madžarske jezikovne raziskovalne mreže Termini, saj je velik del aktualnih procesov kodifikacije možno povezati ravno z dejavnostmi te inštitucije. Avtorji predstavijo spletni madžarsko-madžarski slovar Termini, enega najpomembnejših rezultatov procesa t. i. besedne detrianonizacije (madž. *szóhatártalanítás*), se dotaknejo raziskav na področju jezikovnih problemov in orišejo položaj madžarskega jezika v slovenskem visokem šolstvu. Sklepoma se avtorji osredotočijo na raziskovanja vizualne reprezentacije jezikovne rabe na dvojezičnem oz. večjezičnem območju Panonske nižine.

Ključne besede: Prekmurje, madžarski jezik, detrianonizacija madžarskega jezika, spletni slovar Termini

1 Uvod

Proces t. i. detrianonizacije (madž. *határtalanítás*)¹ je v madžarskem jezikoslovju opazen od leta 2001 (Kolláth 2006; Benő–Péntek 2011), udejjanja pa se v zavestno

¹ Pod pojmom detrianonizacija jezika (madž. *detrianonizáció* ali *nyelvi határtalanítás*) razumemo delo, ki se ukvarja s posledicami divergentnega razvoja madžarskega jezika. V prvi vrsti gre za delo na področju leksikologije, slovaropisja in korpusnega jezikoslovja. Cilj tega procesa je, da bi se v madžarske jezikovne priročnike vključilo besedje jezikovnih različic madžarsščine, ki se govorijo onkraj državnih mej (katerega sestavni del so prevzete besede). Pod pojmom specifične leksikalne ravni zamejskih (madž. *határon túli, ht*) jezikovnih različic razumemo posebnosti in odstopanja na ravni besedja, ki se kot taka kažejo z ozirom na madžarsščino, govorjeno znotraj madžarskih državnih mej (t. i. *madžarsko madžarsščino*, madž. *magyarországi magyar nyelv*) in so nastala kot posledica jezikovnega stika, dalje jezikovne elemente, ki so nastali kot posledica divergentnega razvoja madžarskega jezika po spremembi državnih mej vsled Trianonske mirovne pogodbe, kot tudi druge posebnosti, npr. starinske (narečne) besede.

zasnovanem in načrtovanem delu Madžarske jezikovne raziskovalne mreže Madžarske akademije znanosti. Delo te virtualne raziskovalne mreže temelji na ugotovitvi o specifičnem položaju madžarščine in izhaja iz osnovne predpostavke, da madžarski jezik ni enak jeziku, ki se govori znotraj madžarskih državnih mej, saj skupnosti govorcev madžarščine dandanes – kot posledica odredb Trianonske mirovne pogodbe – poleg matične države naseljujejo še šest sosednjih držav v Panonski nižini, sorazmerno visoko pa je tudi število govorcev, ki živijo v diaspori. Sociolingvisti in drugi jezikoslovci iz obmejnih regij so se že pred časom zavedali dejstva (ter se ga še vedno zavedajo), da se je treba tako pri raziskovanju in opisovanju jezika kot tudi v osebnih stikih ozreti onkraj državnih mej ter izkoristiti možnosti, ki jih je odprla sprememba politične klime v 90. letih prejšnjega stoletja.

Raziskovanje kontaktnih jezikovnih različic madžarskih zamejskih skupnosti, mapiranje jezikovnega položaja na dvojezičnih oz. večjezičnih območjih, opis pravnega, ekonomskega in družbenokulturnega položaja govorcev manjšinskih različic madžarščine ter očrt aktualnih trendov v jezikovni rabi pripomore k temu, da bi dosedanji divergenten jezikovni razvoj ubral smer konvergence. Pri tem je potrebno na eni strani upoštevati in ohranjati lokalne posebnosti ter jezikovne prvine, ki so nastale kot naravna posledica jezikovnega stika, in na drugi strani pestrost ter raznolikost jezikovne rabe, saj se na ta način ohranja in utrjuje vloga življenja v maternem jeziku v večjezičnem ter večkulturnem svetu.

Avtorji pričujoče študije so si zadali dva osnovna cilja. Prvi cilj je slovensko (strokovno) javnost oskrbeti z ažurnimi informacijami o značilnih težnjah na področju opisovanja madžarskega jezika in izstopajočih publikacijah ter projektih s tega področja (pričujoč prispevek se v tej luči kaže kot nadaljevanje zadnje študije iz leta 2006). Drugi cilj se nanaša na bližajočo se obletnico raziskovalne mreže Termini, ki bo leta 2021 slavila dvajseto obletnico obstoja. Okrogle obletnice vedno kličejo po retrospektivi in refleksiji: v našem primeru naj bo to presoja o tem, kaj je ta raziskovalna mreža v času svojega obstoja dosegla, v kakšni meri je uspela uresničiti svoje cilje, kakšne nove izkušnje so raziskovalci pridobili tekom svojega skupnega dela in do kakšnih spoznanj so prišli. Svojo razpravo bralcem torej priporočamo kot svojevrstno pripravo na ta jubilej.

V razpravo smo vključili zgolj izsledke raziskav, ki prispevajo k razumevanju zamejskih različic madžarskega jezika in k legitimaciji njihovega besedja ter struktur. To omogoča vključevanje prvin »skupnomadžarskega jezika« (madž. *összmagyar nyelv*, gl. op. 1) v jezikovne priročnike madžarskega jezika.

2 *Osirisov pravopis* (madž. *Osiris Helyesírás* = OH)

Osirisov pravopis (Laczkó–Mártonfi 2004) je prva enota zbirke *Priročniki madžarskega jezika* (madž. *A magyar nyelv kézikönyvtára*), t. i. »madžarskega Dudna«, ki jo ureja Gábor Tolcsvai Nagy. Na podlagi že obstoječega, dodelanega

in enotnega sistema so raziskovalci na terenu posameznih (zamejskih) območij pripravili t. i. sezname jezikovnega gradiva (Kolláth 2005, 2006), iz katerih so uredniki lahko izbirali iztočnice za slovar.² Zelo natančno razdelana pravopisna pravila *Osirisovega Pravopisa* (v nadaljevanju: *OH*) temeljijo na takrat aktualni 11. različici t. i. Akademškega pravopisa (zbirke pravopisnih pravil, ki jih izdaja Madžarska akademija znanosti). Ker je leta 2015 izšla predelana, posodobljena 12. različica, je bilo treba spremembe, ki jih je prinesla, nasloviti tudi v okviru *OH*, zato je trenutno v pripravi nova, posodobljena izdaja (Laczkó–Mártonfi 2019). Poleg posodobitve pravopisnega je za novo izdajo predvidena tudi posodobitev slovarskega dela; za te potrebe bodo vključene tudi številne slovarske iztočnice iz vseh zamejskih različic madžarščine. Poleg tega mreža Termini načrtuje tudi obsežnejši, spletno dostopen seznam pravopisnih pravil zamejskih različic madžarščine. Ta zaradi svojega spletnega formata po svojem obsegu ne bo omejen, hkrati pa bo zaradi številnih zgledov s pokrajinskimi leksikalnimi enotami v veliko pomoč pri dvojezičnem izobraževanju v Prekmurju, pa tudi v kontekstu rabe madžarskega jezika na vseh področjih javnega življenja. V slovarski del posodobljene izdaje *OH* bo tako vključen izbor takšnih lastnih imen (imena ustanov, krajevna imena) in njihovih pridevniških oblik (oblik z i-jevskim pridevniškim obrazilom), na podlagi katerih bo uporabnik lahko prek analogije ugotavljal pravi zapis številnih drugih besed. Drugi kriterij za izbor besedja je težavnost njihovega zapisa: v slovarski del bodo vključene besede, pri katerih zaradi interferenc med pravopisnima normama obeh jezikov prihaja do težav oz. negotovosti uporabnika glede njihovega zapisa, prim. *Alsólakos* (Dolnji Lakoš), *Felsőlakos* (Gornji Lakoš), *Hosszúfalu* (Dolga vas), *hosszúfalusi/hosszúfalui* (dolgovaški), *Hosszúfaluhegy* (Dolgovaške Gorice), *hosszúfaluhegyi* (nekdo, ki je iz Dolgovaških Goric), *Muravidéki Magyar Tudományos Társaság* (Društvo prekmurskih madžarskih znanstvenikov in raziskovalcev), *Bánffy Központ* (Center Bánffy) itd.

3 Slovar *Termini*

Najobsežnejši projekt, ki je nastal v okviru detrianonizacije madžarskega jezika, je *Madžarsko-madžarski spletni slovar in podatkovna baza Termini* (madž. *Termini magyar-magyar online szótár és adatbázis*) (Kolláth 2005).

Ta slovar nastaja od leta 2003 in se vseskozi razvija ter širi; slovarski sestavki postajajo vse boljše in vsebujejo vse več informacij. Slovar je raziskovalcem in drugim uporabnikom dostopen od leta 2007, in sicer že od začetka izključno v spletni obliki. Geselska baza, na kateri temelji slovar, vsebuje jezikovno gradivo, zbrano v sedmih zamejskih regijah Panonske nižine (v štirih t. i. velikih regijah (madž. *nagyregió*): v pokrajini Gornja zemlja na Slovaškem (madž. *Felvidék*, slov. *Horná zem*, slovarska kratica *Fv*) v Zakarpatju v Ukrajini (madž. *Kárpátalja*, ukr.

² Ti sezname so nato postali temelj za *Slovar tujk* (madž. *Idegen szavak szótára*, Tolcsvai Nagy: 2007), na njihovi podlagi pa se ob stalni širitvi in dodelavi do danes razvija *Madžarsko-madžarski spletni slovar in podatkovna baza Termini*.

Закарпаття, slovarska kratica *Ka*), v Transilvaniji v Romuniji (madž. *Erdély*, rom. *Transilvania*, slovarska kratica *Er*) in v Vojvodini v Srbiji (madž. *Vajdaság*, srb. *Vojvodina*, slovarska kratica *Va*) in v treh t. i. majhnih regijah (madž. *kisrégió*): v Baranji na Hrvaškem (madž. *Drávaszög*, hrv. Branja, slovarska kratica *Hv*), v Prekmurju v Sloveniji (madž. *Muravidék*, slovarska kratica *Mv*) in na Gradiščanskem v Avstriji (madž. *Órvidék*, nem. *Burgenland*, slovarska kratica *Óv*).³

Nekatere informacije in funkcije slovarja (npr. formalna struktura slovarske iztočnice, določeni bibliografski podatki, priprava filtriranih seznamov besed) so dostopne samo članom Madžarske jezikovne raziskovalne mreže Termini, saj v prvi vrsti služijo potrebam znanstvenega raziskovanja, druge, npr. uporaba slovarskega brskalnika, pa so dostopne vsem uporabnikom (tudi brez registracije). Po slovarju iščemo s pomočjo iskalne vrstice, v katero lahko kot iskalni niz poleg slovarske iztočnice vnašamo tudi razlago ali ponazarjalno gradivo. Po slovarju lahko podrobnejše iščemo tudi tako, da rezultate iskanja s popolnih ujemanj omejimo na ujemanja v vzglasnem, medglasnem ali izglasnem delu besede (Kolláth 2009a).

Slovar urejajo člani raziskovalne mreže Termini, vendar lahko vsi uporabniki posredujejo svoje predloge in opažanja, ki jih uredništvo nato pretehta ter z njimi slovarski sestavek po potrebi dopolni. S tega vidika lahko slovar torej opredelimo za tip slovarja, ki sicer nastaja pod uredništvom institucije, vendar pri tem upošteva informacije in podatke, ki jih posredujejo uporabniki (prim. Gaál 2012).

Stanje na dan 6. septembra 2020 je bilo naslednje: slovar *Termini* vsebuje 4957 slovarskih sestavkov, od tega jih 4870 obravnava jezikovno gradivo iz navedenih sedmih zamejskih regij, 87 pa z Madžarske. Gradivo iz Prekmurja obsega 625 slovarskih sestavkov, med katerimi jih večina obravnava samostalnike (614 sestavkov). Na mikroravni slovarja ločimo dva tipa slovarskih sestavkov: samostojne in referenčne slovarske sestavke (ti navadno obravnavajo pisne dvojnice slovarske iztočnice). Slovarski sestavek tvorijo trije glavni razdelki: glava (1), jedro (2) in noga (3):

1. Glava slovarskega sestavka vsebuje slovarsko iztočnico v krepkem tisku, njene variantne zapise, izgovor in oznako besedne vrste, čemur sledi navedba najpomembnejših slovničnih oblik (npr. množinske ter tožilniške oblike in svojilne oblike za 3. osebo ednine pri samostalnikih ter pridevnikih).
2. V jedru je navedena razlaga slovarske iztočnice, tj. določitev njenega pomena. Poleg pomenskih kategorij in določitve prestiža so navedeni: stilsko-zvrstna opredelitev iztočnice, npr. socialna zvrst jezika (npr. splošni, učeni, pokrajinski, tujski, mladinski govor), govorni register (npr. vsakdanji, pogovorni, strokovni, zborni, medijski, leposlovni, slengovsko zaznamovan), stilska različica (npr. nevtralnno, izbrano, slovesno, intimno, neformalno), časovna kvalifikacija (novo, starinsko, zastarelo, zgodovinsko) in kvalifikacija ekspresivnosti (npr. ekspresivno, evfemistično, ljubkovalno, sarkastično, ironično, slabšalno,

³ Navedene slovarske kratice predstavljajo oznake posameznih regij, ki jih je mogoče najti v slovarju.

psovka). Po potrebi so navedeni dodatni kvalifikatorji (npr. taki, ki označujejo, da gre za redko rabljeno besedo ali za t. i. »retro« (vrsta arhaizma iz obdobja socializma) rabo). Naslednji pomemben del jedra slovarskega sestavka je pomenska razlaga, kjer so navedeni pomenski ekvivalenti iztočnice ali kratke definicije, ki jih dopolnjujejo ponazarjalno gradivo z navedbo vira, iz katerega je vzeto, podatki o izvoru besede in navedba etimonov v izvornem jeziku ter morebitnem jeziku posredniku. V nadaljevanju sestavka je ponazarjalno gradivo opremljeno z oznako tipa vira, iz katerega je vzeto. Pri teh oznakah gre za različice simbolov, ki jih poznamo iz igralnih kart. V sistemu slovarja je enajst različnih tipoloških oznak, s pomočjo katerih lahko uporabnik razbere izvor, status in vir obravnavane iztočnice – prevzete besede (aventično pisno besedilo, aventično ustno besedilo, laično tvorjeno besedilo, jezikoslovno tvorjeno besedilo, prevodno besedilo).

3. V nogi slovarskega sestavka so zbrane morebitne opombe in hiperpovezave, ki uporabnika napotujejo na druge reference.

Zgradbo slovarskega sestavka slovarja *Termini* ponazarjamo na primeru iztočnic *málica* (sln. *malica*) in *ambulanta* (sln. *ambulanta*). Prva iztočnica se uporablja samo v Prekmurju, druga pa v treh regijah (*Va*, *Hv* in *Mv*; iztočnica je obravnavana v enem samem, skupnem slovarskem sestavku).

málica (fn) ~k, ~t, ~ja'jo
 (Gasz) Mv (ált) (köz) (köz) tízórai, uzsonna ♣ Mv Minden nap átmegyünk a szomszéd kocsmába málicára. (ht-kutatás)
 [szln malica (fn-f) 'ua' < ném Mahlzeit (fn-f) 'étkezés']

Slika 1: Geslo *málica* v slovarju *Termini*

ambulanta (fn) (~k), ~t, ~ja
 (Orv) Va (ált) (köz) (biz), Hv (ált) (köz) (biz), Mv (ált) (köz) (biz) járóbeteg-ellátás ♣ Va Az alapellátást az egészségházak hálózata nyújtja. Az egészségházak emellett népegészségügyi feladatokat látnak el és igazgatják a kisebb "ambulanta" rendelőket. (vega.medinfo.hu, Tanulmány a szerbiai egészségügyi rendszerről) ♣ Hv Még be kell mennem az ambulántára egy receptért.
 [szln ambulanta (fn-f) 'ua' < ném/fr Ambulanz 'ua' | ambulance 'ua' < lat ambulans | ambulare 'tábori kórház, lazarett'],
 [hrv ambulanta (f-fn) 'ua' < lat ambulans (ign) 'járó, sétáló'],
 [szrb ambulanta 'ua' < lat ambulo 1. 'járkál, sétál; megy, utazik, vonul; lépdel', 2. 'megteszi, járja az utat', 3. 'átmegy, átszáll']
 (→ambulancia, ambuláns beteg, ambuláns kezelés)

Slika 2: Geslo *ambulanta* v slovarju *Termini*

V zadnjem času smo slovarskim sestavkom pričeli dodajati fotografije, bodisi svoje lastne bodisi fotografije, pridobljene s spleta (seveda ob vsakokratni navedbi vira). Od letošnjega leta dalje pa se trudimo tudi za to, da bi sestavku dodali ponazarjalno gradivo (stavčne primere ali odlomke besedil) v zvočni obliki.

Iz navedenih dveh ilustrativnih primerov je razvidno, da gre pri slovarju *Termini* tako z vidika uredniške metode kot tudi z vidika uporabljenih podatkov oz. funkcionalnosti

in njegovega pomena (npr. za raziskovanje, izobraževanje ter kulturo) za zgledno referenčno delo, ne samo z ozirom na slovaropisje madžarskega jezika, ampak tudi v primerjavi z mednarodno slovaropisno produkcijo. Zatrdimmo lahko, da ta slovar s svojo skoraj petnajstletno zgodovino predstavlja mejnik v slovaropisju znotraj Madžarske in tudi v kontekstu celotne Panonske regije. Nadaljevanje tega projekta, tj. širitev in razvijanje slovarja, pa je izjemnega pomena ne samo za slovaropisno delo na Madžarskem, ampak tudi za slovaropisno produkcijo njenih sosednjih držav. Zamejsko jezikovno gradivo je bilo pred vključitvijo v slovar podvrženo skrbni pripravi. Njen najpomembnejši del predstavlja ugotavljanje primernosti leksikalne enote za vključitev v slovar, torej določitev tega, kako pogosto se leksikalna enota pojavlja v govornem (in pisanem) jeziku ter v katerih stilskih registrih in plasteh jezika (Kolláth 2012; Lanstýák 2006; Benő–Péntek 2011). Raziskovalno mrežo zanimajo predvsem naslednji tipi leksikalnih enot:

- a) tiste iz posameznega državnega (večinskega) jezika prevzete besede, ki jih pogosto uporabljajo govorniki, ki državnega (večinskega) jezika ne govorijo oz. ga govorijo v manjši meri;
- b) tiste, ki jih uporabljajo govorniki, ki dobro poznajo izvorni jezik, vendar jih izgovarjajo po madžarsko;
- c) tiste, katerih standardno madžarskih oz. madžarsko madžarskih ustreznih govorniki ne poznajo vedno oz. jih, v primeru, da jih poznajo, uporabljajo redkeje.

Pogostost zamejskih besed, ki se je ugotavljala s pomočjo ankete, nedvomno potrjuje raznolikost in bogastvo čezmejnih različic madžarskega jezika. Dejstvo, da se določene, iz državnega (večinskega) jezika v zamejsko različico madžarščine prevzete besede v standardni različici madžarskega jezika ne pojavljajo (tako na ravni javne kot na ravni zasebne rabe), ne pomeni nujno, da te besede v standardni različici niso poznane; pojav se zdi ustrezneje razumeti v okviru odklonilnega odnosa do prevzemanja besed in ideologije purizma ter enojezičnosti, obenem pa je treba v obzir vzeti tudi možnost, da vprašancu ta beseda v danem trenutku ni prišla na misel (fenomen tipa »imam jo na koncu jezika«). V odnosu govorcev prekmurske različice madžarščine do prevzetih besed se kaže določena dvojnost: v svojem lastnem krogu namreč nimajo ozaveščenega dejstva, da so določene besede prevzete, oz. sodijo, da gre pri procesu jezikovnega prevzemanja in pri vseh njegovih posledicah za popolnoma naraven pojav (kar seveda tudi je), vendar pa do teh besed izkazujejo drugačen odnos, kadar so v govorni situaciji prisotni ljudje, ki niso iz njihove sredine: takrat prevzetih besed ne želijo uporabljati, večina jih celo presodi, da z uporabo prevzetih besed jeziku delajo škodo in zato v madžarskih besedilih pogosto uporabljajo neustrezne elemente. Pogosto vztrajajo v zmotnem prepričanju, da »ne govorijo lepe/pravilne madžarščine«, kar mnogokrat vodi v kodno preklapljanje (v prisotnosti tujcev ne govorijo ali pa preklopijo v slovenščino, če jo sogovornik razume). Zato je še posebej pomembno stalno tematiziranje jezikovnega prevzemanja in prevzetih besed (Gaál 2019, 2020), saj lahko na ta način pokažemo, da je prevzemanje besed naraven pojav v jezikovnem življenju zamejskih regij.

Vključevanje jezikovnega gradiva v slovar v okviru slovaropisnega programa detrianonizacije madžarskega jezika predvideva kodifikacijo tega gradiva, ne pa tudi njegove standardizacije. V tem smislu ne more biti govora o spremembi statusa leksikalnih enot iz nestandardnega v standardnega, temveč gre bolj za zavedanje o obstoju teh leksikalnih enot in njihovo legitimacijo v okviru madžarskega jezikoslovja. V okviru procesa detrianonizacije predstavlja kodifikacija zgolj del dveh večjih področij raziskovalnega dela – uporabnega jezikoslovja in jezikovnega načrtovanja. Katere prvine bodo postale del kodificiranega standarda, je vedno vprašanje vsakokratne jezikovne rabe, na to pa skušamo vplivati z ustreznim jezikovnim načrtovanjem.

4. Podatkovna baza jezikovnih problemov

Vprašanje oblikovanja jezika je bilo vedno eno glavnih v raziskovalni dejavnosti mreže Termini. V vsaki od zamejskih regij sta v zvezi z večjezičnostjo izrednega pomena svetovalna dejavnost in ustrežna obravnava posebnosti jezikovnih različic. Pomembno je, da se dvojezična govorna skupnost zave, da njihov materni jezik – tj. manjšinska različica madžarščine – ni nič slabši ali nič manj pomemben od katere koli različice madžarskega jezika, ki se govori znotraj madžarskih državnih mej. Ključnega pomena je zavedanje teh skupnosti, da je manjšinske jezikovne različice, ki jih govorijo (z vsemi arhaičnimi dialektizmi in jezikovnimi pojavi, ki so posledica jezikovnega stika), treba ohranjati ter negovati z živo rabo (predvsem v neformalnih govornih situacijah) in da lahko z oblikovanjem pozitivne drže do jezika svoj jezik – enega najpomembnejših segmentov njihove kulturne in jezikovne identitete – predajo otrokom, tj. novi generaciji. Obenem je seveda nadvse koristno, če so ob tem večji tudi aktivne uporabe madžarskega standardnega jezika, saj prihaja vsled vse večjega pretoka ljudi do številnih jezikovnih situacij, v katerih mora znati govorec preklapljati med različicami jezika.

Predmet jezikovnega menedžmenta ni »jezikovna napaka«, kot se ta pojmuje in nastopa v tradicionalni jezikovni kulturi, temveč t. i. jezikovni problem (Kolláth 2009b; Lanstyák 2018; Neustupný 2002: 435). Cilj tega pristopa je v čim večjem obsegu in čim bolj poglobljeno identificirati jezikovne probleme, ki se pojavljajo v neki jezikovni skupnosti, jih analizirati ter poiskati možne rešitve zanje. Izhodišče teorije je, da za jezikovni problem šteje to, kar opredelijo širši krogi govorcev v kontekstu vsakdanje komunikacije, in ne, kar za tako določijo strokovnjaki, ki delujejo v okviru raznih družbenih organizacij (ministrstev, akademskih inštitucij itd.). Izhajajoč iz ustrezne teoretske utemeljitve se raziskovalna mreža od leta 2015 dalje intenzivno ukvarja z ustvarjanjem podatkovne baze jezikovnih problemov. To v večji meri poteka prek metode opazovanja z udeležbo, vendar pa obstajajo tudi empirične raziskave, ki ugotavljajo, s kakšnimi jezikovnimi problemi se v svojem življenju soočajo govorniki laiki (Lanstyák 2018: 29–38). Podatki iz vseh zamejskih regij se zbirajo v spletni bazi podatkov, ki bo v kratkem javno dostopna. Pri zbiranju podatkov so pomagali tudi študentje na univerzah, in sicer z vodenjem

t. i. jezikovnega dnevnika, v katerega so zapisovali jezikovne situacije, v katerih so se znašli sami, s svojimi družinskimi člani ali prijatelji. Večji del podatkovne baze jezikovnih problemov prekmurske različice madžarščine tako predstavljajo jezikovni problemi, ki se kažejo v jezikovni rabi prekmurskih študentov v Mariboru in Ljubljani, to so okoliščine, ki govorca v danem trenutku ovirajo pri doseganju nekega jezikovnega cilja oz. pri komunikaciji ali učinkoviti rabi enega, dveh ali več jezikov oz. jezikovnih različic. Jezikovni problemi se v prvi vrsti nanašajo na konkretno jezikovno rabo, saj se problemi na področju pravnega položaja ali pravnega položaja jezika avtohtonih manjšin – zahvaljujoč nadpovprečno dobri manjšinski politiki v Sloveniji – le redko pojavljajo.

Razlike in posebnosti na ravni besedja so opazne tako v različicah madžarščine znotraj državnih mej kot tudi v zamejskih jezikovnih različicah. V komunikaciji med dvojezičnimi in enojezičnimi govorniki smo vedno priča obojestranskemu začudenju nad posebnostmi sogovornikovega jezika. Ključnega pomena je, da oba sogovornika to raznolikost in drugačnost razumeta v pozitivnem smislu. Če v nekem diskurzu pride do »trka«, mora oz. bi moralo reševanje jezikovnega problema potekati na aditivni način. V idealnih okoliščinah začudenje nad posebnostmi sogovornikovega jezika pripelje do sprejetja le-tega in rezultira v širitvi besednega zaklada obeh sogovornikov.

4.1 Za ilustracijo navedimo nekaj primerov. Priča smo bili naslednjemu diskurzu med dvema sodelavkama (S1: sodelavka je iz Prekmurja, S2: sodelavka z Madžarske):

- Š2: *Sokat mosok a hétvégén, mert a fiam is hozza a szennyest* (sln.: »Med vikendom veliko perem, ker mi takrat tudi sin prinese *szennyest*«).
- Š1: *Ti így mondjátok, hogy szennyest? Mi így soha nem mondanánk! Én viszem haza a pizskosakat, kimosom, aztán hozom vissza mindet, és megszárogatom őket* (sln.: »Kaj vi tako pravite – *szennyest*? Mi tega nikoli ne bi rekli! Jaz odnesem domov *pizskosak*, ga operem, odnesem nazaj in posušim«).

Pridevnik *szennyest* (sln. *onesnažen, umazan; madežast*) se v prekmurski madžarščini pojavlja redko (v samostalniški rabi pa še redkeje); oblačila, namenjena pranju, se ne glede na situacijo nazivajo s posamostaljenim pridevnikom *pizskos* (sln. *umazan, nesnažen, nečist*). Sogovorniki sta nastali jezikovni problem rešili v duhu večjezičnosti: eksplicitno sta izpostavili razliko med njunima jezikovnima različicama in povedali, kako se beseda glasi v vsaki od obeh jezikovnih različic, pri čemer pa druga druge nista popravljali, saj sta obe uporabili ustrezno besedo, s katero sta izrazili to, kar sta želeli.

Legitimen gradnik prekmurske kontaktne jezikovne različice so slovenske izposojenke. V dvojezičnem kontekstu uporaba teh izposojenk ni samo popolnoma naravna, ampak tudi učinkovita (seveda zgolj v primeru, da so udeleženci diskurza dvojezični).

V primeru, da dvojezični govorec sporoča enojezičnemu posamezniku ali občinstvu, je primoran – v duhu večjezičnosti – podati tudi madžarsko ustreznico, da ne bi prišlo do šuma v procesu sporočanja in bi govorec tako deloval sebi v škodo.

Naslednji primer se nanaša na oddajo z malimi oglasi na radijski postaji *Muravidéki Magyar Rádió* (sln. *Pomurski madžarski Radio, MMR*). Znano je, da te radijske postaje ne poslušajo samo v Prekmurju, ampak tudi v celotnem zahodnem delu Madžarske. Tega se zavedajo tudi v Prekmurju. Medtem ko smo med vožnjo z avtomobilom poslušali oddajo, se je oglasila poslušalka iz Doline pri Lendavi (madž. *Völgvyifalu*) in povedala v eter: »*Eladnám a prikolic /.../ az utánfutómat /.../*« (sln.: »Rada bi prodala svojo *prikolic /.../* svoj *utánfutó* (sln. *prikolica*)«).

Poslušalka se je, še preden je do konca izgovorila iz slovenščine prevzeto besedo *prikolica*, popravila in uporabila standardnojezikovno različico (tj. *utánfutó*). Zavedala se je, da bo uspešna prodaja manj verjetna, če na Madžarskem ne bodo razumeli, kaj sploh želi prodati. Prepoznala je jezikovni problem in se z uporabo druge besede prilagodila dani situaciji; njeno jezikovno vedenje v tej situaciji zaznamujeta duh večjezičnosti in ideološki moment jezikovne heterogenosti (Lanstyák 2018: 59–75).

4.2 Pomembno okolje, kjer se gradi zavestno jezikovno vedênje in pozitivna drža do posameznih jezikov in jezikovnih različic, je višje šolstvo. Mladi ljudje iz Prekmurja (ki torej izhajajo iz funkcionalno dvojezičnega okolja), z izjemo tistih, ki se vpisujejo na hungarologijo, v kontekstu visokega šolstva v vsakdanji jezikovni rabi madžarščino mnogokrat uporabljajo manj pogosto oz. v manjši meri, saj živijo v slovensko govorečem okolju in sodelujejo v študijskem procesu, ki poteka v slovenščini. Univerzitetno okolje oz. možnosti za usmerjeno razvijanje jezikovnih kompetenc v materinščini, ki jih to okolje zagotavlja, predstavljajo pomemben dejavnik na področju oblikovanja in ohranjanja jezika. Lektorat, ki deluje v okviru Oddelka za madžarski jezik in književnost na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru, ponuja možnosti za razvijanje in izpopolnjevanje jezikovnih kompetenc v madžarščini, prav tako kot lektorat madžarščine na Oddelku za primerjalno in splošno jezikoslovje Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Slušatelji, katerih materni jezik je madžarščina (v prvi vrsti so to študentje iz Prekmurja), se lahko v okviru obeh fakultet udeležijo krožka madžarskega jezika kot materinščine, ki poteka enkrat tedensko po dve šolski uri (90 min). Jezikovna kompetenca teh slušateljev je po eni strani na ravni maternih govorcev, po drugi pa je uporaba madžarščine navadno omejena na domač, neformalen kontekst, ob tem pa je njihov materni jezik predstavlja pokrajinsko različico jezika. Mnogi od njih so po zaključeni dvojezični osnovni šoli obiskovali slovenske (enojezične) srednje šole in se vpisali na študijske programe, ki potekajo v slovenščini. S stališča dvojezičnosti jim madžarščina predstavlja manjšinski jezik, vse uradne zadeve urejajo v slovenščini, prav tako slovenščino pogosto uporabljajo v medsebojni komunikaciji. Madžarščino pogosteje uporabljajo v govorni komunikaciji, v pisni komunikaciji pa samo v redkih primerih. Takšno razmerje je razvidno tudi iz navad pri digitalnem komuniciranju (sem sodi npr. komunikacija po elektronski pošti in SMS sporočilih), ki – čeprav poteka prek

medijev, za katere je značilna pisna oblika – konceptualno izkazuje značilnosti govorne komunikacije (Koch-Oesterreicher 1996: 587–588): v okviru digitalne komunikacije in v primeru, da komunikacija poteka v madžarščini, prevladuje raba pokrajinske jezikovne različice (prim. Fábíán 2016).

Zaradi naštetega je cilj tega krožka dvojen: na eni strani gre za seznanjanje slušateljev z različnimi registri madžarskega jezika, razvijanje sociolingvističnih kompetenc in umeščanje registra, ki ga govorijo, v primeren komunikacijski kontekst, na drugi strani pa za razvijanje kompetenc v pisni komunikaciji. Poleg ozaveščanja jezika in razvijanja kompetenc pa pomembno vlogo igrajo tudi kulturološke vsebine, zlasti spoznavanje sodobne madžarske kulture vsakdana. Smoter tega je ohranjanje madžarske identitete kot pomembnega segmenta dvojne identitete posameznika, prav tako pa – v skladu z možnostmi – omogočanje vključevanja v kulturo, ki jo gojijo vrstniki iz matične države (Schwetter 2018; Kruzsliz 2019). V tem okviru slušatelji npr. izdelujejo prezentacije o svoji stroki v madžarskem jeziku in tako spoznavajo madžarske ustreznice strokovnih izrazov in posebnosti, ki jih je treba v jeziku stroke upoštevati. Ozaveščanje pomembnih komponent strokovnih jezikov, načelo »biti domač na strokovnem področju tudi v madžarščini« in čim bolj suvereno obvladovanje standardne različice madžarščine – vse to po eni strani zagotavlja to, da govorec maternega jezika ne pozabi, po drugi strani pa, da se goji in jezikovna pestrost in učvrsti njena vloga (prim. Gróf 2012: 59). Cilji lektorskih vaj so torej razvijanje kognitivnega zavedanja o jeziku, analiza različnih jezikovnih registrov in njihovih posebnosti ter prikaz njihove rabe. Fakultetna katedra kot institucionalno okolje, v katerem se rabi madžarski jezik, prav tako pripomore – če ne drugače, na individualni ravni – k spoznavanju in pripoznanju lastne jezikovne različice in izgradnji pozitivne drže do tega. S spodbujanjem slušateljev h komunikaciji v madžarskem jeziku bistveno prispeva k jezikovni vitalnosti, prav tako pa krepi notranjo samozavest v rabi jezika tako v vsakdanjem kot tudi v poklicnem življenju (Nádor 2018: 12).

5 Jezikovna krajina

Najnovejši projekt raziskovalne mreže Termini je vizualna reprezentacija jezikovne rabe na dvojezičnih območjih, torej oris jezikovne podobe določenih zamejskih regij s sociolingvističnega vidika. Preučevanje dvojezičnosti oz. večjezičnosti v posameznih naseljih in pokrajinah, tj. preučevanje jezikovne krajine, se dandanašnji na madžarskem govornem prostoru vrši v vse večjem obsegu ter z vse večjo intenziteto. Ta znanstvena paradigma v jezikoslovju sicer predstavlja novo raziskovalno področje; prvič se je pojavila v okviru sociolingvistične prakse v 90. letih prejšnjega stoletja. Glavnina raziskav, ki obravnava vizualno reprezentacijo jezikov v javni sferi, se usmerja v preučevanje razmerja med vizualno jezikovno podobo in družbeno močjo v kontekstu narodnostne in jezikovne raznolikosti (Landry-Bourhis 1997; Szoták 2016).

Jezikovna podoba (ang. *linguistic landscape* (LL), nem. *Sprachlandschaft*) je vsakdanji pojav današnjega časa, predvsem v urbanih kontekstih pa sestavni in neodtujljiv del človekovega okolja.⁴ Sociolingvistično preučevanje panojev, postavljenih na uradno (t. i. tip »top-down« oz. javni tip, tj. manifestacija jezikovne politike »od zgoraj«) ali zasebno pobudo (t. i. tip »bottom-up« oz. zasebni tip, tj. manifestacija jezikovne politike »od spodaj«), napisov in drugih elementov jezikovne podobe nekega kraja zadobi posebno razsežnost v dvojezičnih oz. večjezičnih okoljih, npr. v pokrajinah Panonske nižine, kjer živi manjšinsko dvojezično prebivalstvo. Poudarek je na distribuciji in funkcijah jezikov znotraj večjezičnih naselij. Jezikovna podoba krajine ni v celoti odraz lokalnih sociodemografskih značilnosti, ampak jo je treba razumeti kot rezultat kompleksne medigre demografije in družbene moči večinskega ter manjšinskega prebivalstva. Rezultati tovrstnih raziskav lahko dajo dragocene pobude za takšen tip jezikovne politike, ki semiotično podobo javnih prostorov razume kot bistven vidik politike in vizualne reprezentacije jezikovne pestrosti ne dojema kot grožnje, temveč v njej vidi možnost simbolnega pripoznanja vrednosti kulturne ter etnične raznolikosti in pestrosti (Androutopoulos 2011). Pri obravnavi jezikovne podobe Prekmurja je v središču zanimanja pojavnost jezikov, ki soobstajata drug ob drugem, in način te pojavnosti. Pomembno je vprašanje, v kakšnem kvalitativnem in kvantitativnem razmerju se madžarski jeziki (s statusom uradnega manjšinskega jezika) pojavlja ob slovenskem (državnem, večinskem) jeziku na (javnih) napisih, oz. ali se v kontekstu madžarskih napisov pojavlja pokrajinska različica madžarščine, tj. materinščina prekmurskih Madžarov⁵ (ker se ti v šolah učijo standardno madžarščino, so ti tako rekoč dvojezični znotraj svoje materinščine).

Prepričani smo, da ima raziskovanje jezikovne krajine svetlo prihodnost, saj je zelo blizu vsem članom jezikovne skupnosti. Analiziranje čim večjega števila vidikov vizualne jezikovne rabe in čim nadrobnejši opis jezikovne podobe dane regije je nadvse zanimiva in vznemirljiva naloga. Dejstvo je, da je eden od odrazov (vendar pa ne izključni pokazatelj) vitalnosti in družbene moči manjšinskega jezika v danem dvojezičnem oz. večjezičnem ter večkulturnem okolju tudi virtualna prisotnost jezika. Vizualna jezikovna raba priča o identiteti prebivalcev nekega območja, s tem pa posreduje med različnimi nivoji jezikovne politike, saj se v njej zrealijo vladajoče jezikovne ideologije.

⁴ Jezikovno krajino oz. jezikovno podobo nekega območja, pokrajine ali mestnega okolja tvorijo uradni smerokazi, reklamni panoji, imena ulic, imena krajev, napisi na javnem prevozu in uradni napisi na stavbah uradov. Elementi jezikovne podobe, ki služijo semiotični reprezentaciji neke krajine, imajo v osnovi dve funkciji: komunikacijsko-informativno in simbolno (Landry-Bourhis 1997: 25).

⁵ Prekmurske različice madžarščine se od madžarske madžarščine razlikujejo v prvi vrsti po dveh značilnostih: prvič, v večji meri so narečne in v svoji narečnosti tudi arhaične, drugič, gre za kontaktne različice jezika, to pa pomeni, da v njih zasledimo neposredne in posredne izposojenke iz državnega (slovenskega) jezika.

6 Zaključek

Znanstveno preučevanje, opisovanje in prikaz manjšinskega maternega jezika prekmurskih Madžarov in zamejskih manjšinskih variant madžarščine na splošno je vznemirljivo področje tako za raziskovalce iz vrst manjšinskega kot iz vrst večinskega prebivalstva, pa tudi za raziskovalce iz Madžarske. Ta raziskovalna dejavnost se kaže kot nujna predvsem zato, ker rezultati različni empiričnih raziskav s številnih znanstvenih področij osvetljujejo tiste vidike, ki bi lahko ogrozili obstoj, vitalnost in preživetje manjšinskega maternega jezika v svetu, kjer večjezičnost sicer velja za vredno, vendar njeno razumevanje ni vedno v soglasju s prakso, ki se dejansko izvaja. Tako z vidika govorca kot z vidika jezika se zdi smiselno zgolj takšen model večjezičnosti, v katerem manjšinski materni jezik ne izgublja na prestižu in veljavi, kadar je izrinjen iz določenih ravnih jezikovne rabe, temveč se ohrani ter soobstaja z drugimi jeziki ter jezikovnimi različicami in izpolnjuje svojo funkcijo v dani situaciji: omogoča komunikacijo med ljudmi na vseh možnih ravneh. K uveljavitvi takšnega modela želita prispevati raziskovalna dejavnost in usklajeno delo Raziskovalne mreže Termini Madžarske akademije znanosti, ki spodbujata konvergentni razvoj jezikovnih različic madžarščine, pri čemer ji s konkretnim delom ter prizadevanji pomagata obe slovenski univerzitetni ustanovi, na katerih se poučuje madžarski jezik, Univerza v Mariboru in Univerza v Ljubljani.

Literatura

Androutsopoulos, Jannis, 2011: *Linguistic landscapes: Visuelle Mehrsprachigkeitsforschung als Impuls an die Sprachpolitik*: <https://jannisandroutsopoulos.files.wordpress.com/2011/05/j-a-2008-linguistic-landscapes.pdf>.

Benő, Attila in Péntek, János, 2011: *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve*. Dunaszerdahely: Gramma Nyelvi Iroda – Kolozsvár: Szabó T. Attila Nyelvi Intézet.

Fábián, Beáta, 2016: Kárpátaljai fiatalok internetes kommunikációjának sajátosságai »írott beszélt nyelvi« szövegek alapján. Balázs, Géza in Veszelszki, Ágnes (ur.): *Generációk nyelve*. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság, Inter, ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszék. 139–146.

Gaál, Péter, 2012: Szempontrendszer online szótárak minősítéséhez. *Magyar Terminológia* 5/2. 225–250.

Gaál, Péter, 2019: A változatos magyar nyelvhasználat a Kárpát-medencében I. *Népújság* 63/51. 8.

Gaál, Péter, 2020: A változatos magyar nyelvhasználat a Kárpát-medencében II–VIII. *Népújság* 64/3. 8, 12, 17, 21, 25, 29, 34, 37.

Gróf, Annamária, 2012: A Magyar Nyelvi Lektorátus a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék életében. Gróf, Annamária, Kolláth, Anna in Merényi, Annamária (ur.): *30 éves a Maribori Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke*. Maribor: Maribori Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék, Maribori Magyar Kultúrklub. 59–61.

Koch, Peter in Oesterreicher, Wulf, 1996: *Schriftlichkeit und Sprache*. Gunter, Hartmut in Ludwig, Otto (ur.): *Schrift und Schriftlichkeit*. Berlin, New York: Walter de Gruyter. 587–604.

- Kolláth, Anna, 2005: *Magyarul a Muravidéken*. Maribor: ZORA 39.
- Kolláth, Anna, 2006: Detrianonizacija madžarskega jezika – izzivi in možnosti v tretjem tisočletju v osrčju Evrope. *Jezik in slovstvo* 51/3–4. 85–102.
- Kolláth, Anna, 2009a: Dejavnosti in možnosti izoblikovanja jezika na madžarsko govorečem prostoru in proces Palást. *Slavia Centralis* 2/2. 24–32.
- Kolláth, Anna, 2009b: Mit mivel és miért? Helyettesítéstípusok – a muravidéki ht szavak gyakorisági vizsgálata. Borbély, Anna, Vančonek Kremmer, Ildikó in Hattyár, Helga (ur.): *Nyelvudológák, attitűdök és sztereotípiák*. Budapest, Dunaszerdahely, Nyitra: Tinta Könyvkiadó.
- Kolláth, Anna, 2012: *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*. Bielsko-Biala, Budapest, Kansas, Maribor, Praha: ZORA 92.
- Kruzslicz, Tamás, 2019: Poučevanje madžarsčine kot tujega jezika na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Balažic Bulc, Tatjana, Kenda, Jana, Lah, Meta in Požgaj Hadži, Vesna (ur.): *Poti in stranpoti poučevanja tujih jezikov v Sloveniji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. 155–165.
- Laczkó, Krisztina in Mártonfi, Attila, 2004: *Helyesírás*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Laczkó, Krisztina in Mártonfi, Attila, 2019: Az Osiris *Helyesírás* és az új helyesírási szabályzat: http://publikacio.uni-eszterhazy.hu/4804/1/227_237.pdf.
- Landry, Rodrigue in Bourhis, Richard, 1997: Linguistic landscape and ethnolinguistic vitality: An empirical study. *Journal of Language and Social Psychology* 16. 23–49.
- Lanstyák, István, 2006: A nyelvi változatosság mint szótártani probléma. Lanstyák, István: *Nyelvből nyelvbe*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó. 57–104.
- Lanstyák, István, 2018: *Nyelvalakítás és nyelvi problémák*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet – Gramma Nyelvi Iroda.
- Nádor, Orsolya, 2018: *Tanított (anya)nyelvünk*. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem, L'Harmattan Kiadó: http://www.kre.hu/ebook/images/nador_orsolya_web.pdf.
- Neustupný, Jiří V., 2002: Sociolingvistika a jazykový management. *Sociologický časopis* 38/4. 429–442.
- Schwetter, Éva, 2018: A Ljubljana i magyar lektorátus. *THL2* 1–2. 115–122.
- Szoták, Szilvia, 2016: *Magyar nyelv és Magyar népcsoport Burgenlandban: Nyelvi tájképek vizsgálata a többnyelvűség kontextusában*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK, Nyelvtudományi Doktori Iskola: Alkalmazott Nyelvészet Program.
- Tolcsvai Nagy, Gábor, 2007: *Idegen szavak szótára*. Budapest: Osiris Kiadó Kft.

